

K Ü L Ö N F É L É K

Kőrösi Csoma Sándor hagyatékáról. Kőrösi Csoma Sándor halála után egy jó évvel egy kolozsvári lelkes, fiatal unitárius pap, Ürmösy Sándor, beútaza Havasalföldet (1843). Érdekes utazását könyvalakban is megírta.¹ Az ünnepies, agyonsújtásozott stílusú könyvecske igen sok értékes adatot tartalmaz. 73—74 oldalain még Kőrösi Csoma Sándor nagy alakjáról s hagyományának megszerzéséről is szól.

Bucureşti mellett, a kath. Cioplea községben Ürmösy egy fiatal (kath.) szerzetessel beszélgetett latin nyelven s szóba került Kőrösi Csoma Sándor hagyatéka megszerzésének kérdése is. A szerzetes szerint erre volna egy igen jó mód. Püspökük, a derék Mokajoni² „sokszor látogatja meg a napkeleti keresztényeket, behatván hivatála nem csak Jeruzsálemig, hanem Belázsiába is szét, hol már nemcsak keresztényeitől kedveltetik, hanem a nem keresztények nagyjaitól is szeretetik — így ha személyesen nem volna is elégséges azt nyomozván megtalálni, de megkérvén az ország nagyait, nem sok idő kellenék kézhez keríteni.”

„Továbbá így beszéllett, hogy boérok is menyén évenként a jeruzsálemi búcsúra, kik már nagy hatalmú basákkal vannak barátságos esmeretségben, könnyen ezen gyűjtemények aránt kedves szolgálatot tehetnének.” Erre Ürmösy olyan választ adott, ami a Kőrösi Csoma Sándor irodalmat igen érdekes adattal bővíti ki. E szerint Kőrösi Csoma Sándor rokonai is

¹ Ürmösy Sándor: Az elbujdosott magyarok stb. Kolozsvárt, 1844.

² Mokajoni Józsefről (1780—1859) elismeréssel irt Ürmösy is i. m. 48 old. Életét és működését k. R. Netzhammer: Reşedinţa episcopală din Bucureşti, (Bucureşti 1923.) 9—33. Mokajoni 1847-ben lemondott s Róma egyik kolostorába vonult vissza. Ez alkalommal igen melegen ajánlotta utóda figyelmébe hűséges szolgáját, a magyar Jánost s a keleti ruhák készítésében pártatlanul ügyes szabóját, a ref. Veszprémit.

Mokajoni nyerte meg s vitte Bucureştibe most 100 éve Nagyszebenből a derék Bodor Lajos káplánt, aki 1824. márc.-tól kezdve a bukaresti-i kath. elemi iskolában elsőnek tanította a magyar nyelvet s aztán pár év mulva craiovai plébános lett s itt is ép ilyen lelkes munkát végzett (Auner Károly: A romániai magyar telepek történeti vázlatja, Temesvár 1908, 70 old.; Jorga: Studii şi documente I—II. 318, 336, 400—2, 249, 255, 260, 271—2, 323, 326, 367, 444, 446, 460—1). A Kis-küküllőből, Szőkefalváról származó Sükei Imre pár évvel ezelőtt alapította meg a bucureşti-i ref. magyar iskolát; vele egyidejűleg alapította meg Jaşiban a kath. magyar iskolát a pécsi egyházmegye derék papja, Dénes Imre. (Auner i. m. 69 old. Jorga: i. m. 352, 209).

megmozdultak, „En is Plójestben léve, ott találtam Kőrösi Csoma Sándor vérrokonit, kik épen ilyen alkalomra várakoznak, hogy a szerencse kedvezvén, Sándoruk vagyonját kezekhez játszodhatnák — úgy beszélük ők, hogy egy boér bizonyos ígérte is tett.”

Ürmöskyönyvecskéjét Koós Ferenc nem ismerte s így az ő gazdag, Bucureştire s az ottani magyarság történetére vonatkozó adatai nem egy lényeges vonással bővülnek ki. Ilyenek: a régi ref. temető leírása (56—50. old.); a ref. egyházközség alapítási körülményinek megvilágítása (53—54). Az erdélyi fürdők történetét új megvilágításba állítja a (46—47) oldal leírása. Eszerint a székelyföldi fürdők felé két erdélyi magyar orvos kezdte irányítani a havasalföldi főurakat: a makfalvi születésű kézdivásárhelyi Mózes Károly és kolozsvári Lukács Farkas,¹ akik 1832 óta Havasalföldön telepedtek meg s közülök az első katonaoorvos is lett a második gyalogezrednél. Ettől kezdve sűrűn látogatták a bojárok Előpatakot s Borszéket. Borszéken ismerkedtek meg pl. (1843) a kolozsvári születésű Szatmári Pap Károly (1812—1887) festőművésszel is, aki az ő hívásukra Bucureştibe költözött, ünnepelt nevet vívott ki magának s Cuza és Károly király udvari festője lett.

Különös érdekességet kölcsönöz Ürmöskyönyvecskéjének az a körülmény, hogy az utolsó oldalakon (105—107) külön fejezetben foglalkozik az irodalmi állapotokkal is, főleg Eliát (I. Heliade Rădulescu) költészetével. A román irodalomról ez az első magyar ismertetés.

Dr. Bitay Árpád.

Kenderesy Mihály emlékezete. (1758—1824). Most, ápr. 26-án lesz száz éve, hogy Kolozsvárt sírba szállott felső-szállás-pataki Kenderesy Mihály kormányzékai tanácsos, a magyar őshazát kutató Kőrösi Csoma Sándor önzetlen támogatója.

Kora egyik legkiválóbb, leglelkesebb honfia volt. Anyagi és erkölcsi támogatásban részesítette a fiatal írókat, több ízben képviselte szülőmegyéjét, Hunyadot, az erdélyi országgyűlésen s mindig közmegelegedéssel; oszlopos, áldozatos főembere a ref. egyháznak; levelezésben állott Kazinczyval, Virággal, Arankával; főrése volt abban, hogy Vályi Nagy Ferenc fordítani kezdte az Iliászt; éveken át (1802—1807) lakótársa és bizalmas barátja volt Pataki Sámuelnek, a tudós orvosnak.

Nemes lelkületét szépen jellemzi, hogy elhalt neje emlé-

¹ Lukács Farkastól hallotta 1836-ban Gegő Elek, hogy a bucureştii magyarság könyvtárt és olvasó társaságot akart alapítani (P. Gegő Elek: A moldvai magyar telepekről, Budán 3838, 115 old. jegyzet). Így tehát nem állhat meg Koós Ferenc azon adata, hogy ezen egyesület megalapításának eszméje a nagyenyedi származású Mester Ede gyógyszerész fejében született meg 1856-ban (Koós F.: Életem és emlékeim II, Brassó, 1890).

Ürmösky kedvezőtlenül irt Sükeiről, aki az Erdélyi Hiradó 1844. 19. sz.-ban megjelent bírálatától megsértve, e lap 33. sz.-ban válaszolt Ürmösky állításaira.

kének egy külön kis művecskét szentelt s egy másik könyvecskéjében pedig a tudományok s az anyanyelv művelésében látja a haza boldogságának talpköveit.¹ (A tudomány és virágzó nemzeti nyelv hazánk boldogságának talpkövei, Kolozsvár 1905).

De ezen sokérdeklődésű, áldozatos pálya legnagyobb jelentőségű tette a magyar szellemi élet történetében mégis csak az volt, hogy megértette a szegény székely ifjú őshazát kutató, Keletre szárnyaló lelkét s aranyaival lehetővé tette, hogy e törhetetlen lélek a kitartó áldozatosság, tántoríthatatlan célratörés és példátlan tudományszeretet el nem halványuló szívárványos ívét vihette a művelődés egére, a kicsi székely falucskáktól a fenséges Himalájáig.

Dr. Bitay Árpád.

A Herder könyvkiadó cég jubileuma. A világhírű *Herdersche Verlagshandlung, Freiburg im Breisgau* (Wien, Strassburg, München, St. Louis, Mo.) most ünnepli 150 éves jubileumát annak, hogy alapítója, Herder Bertalan, a württembergi Rottweil községben született.

Herder Bertalan szülővárosában szerette meg a könyvet. Tanárai a Feketeerdő híres bencései voltak, akiknek könyvtárában az ifjú Herder mindennapos vendég volt. Bencés akart lenni ő is, de mivel egészsége ebben megakadályozta, elhatározta, hogy egész életét a jókönyv terjesztésének fogja szentelni. Huszonhároméves korában Rottweilban megnyitja a könyvnyomdával kapcsolatos könyvkereskedését. Kérésére Konstanz püspöke és birodalmi kancellárius-hercegeprimása, Carl Theodor von Dalberg megengedi, hogy a könyvkiadó Herder „Konstanzi udvari könyvkereskedő” címmel Moersburgban letelepedhessék. Innen Freiburgba költözik át, hol mint „egyetemi könyvkereskedő” nyitja meg ma is fennálló üzletét.

Mikor 1814-ben hivatalból a béketárgyalásokra Bécsbe és Párizsba kiküldötték, szabad idejét a rézmetszet és litografálás művészetének tanulmányozására fordította, hogy visszatérve, műintézetét ez ággal is gyarapítsa.

1839-ben bekövetkezett halálával fia, Herder Benjámint állott az intézet élére és azt 50 éven át vezetve, Németország és az akkori idők egyik leghíresebb könyvnyomdájává fejlesztette. Mélyen vallásos lelkülete csak az igazságot kereste és a pozitív ker. vallás szolgálatában akart dolgozni. Ez időnek legmonumentálisabb alkotása volt a Hergenröther bíboros szerkesztésében megjelent Wetzter és Welte-féle enciklopédia, mely 13 nagy folio-kötetben jelent meg és melyet dr. Kaulen fejezett be. Megjelent ez enciklopédia újabb kiadásban 1907-ben és 1922-ben (Supplementum).

Korszakalkotó másik két enciklopédiája Herdernek a Kraus-féle ker. régészet és a Görres-társaság politikai enciklopédiája.

¹ lásd Szinny M. I. VI. 7—9.

Herder ez enciklopediái alapján készült az amerikai: „The Catholic Encyclopedia.”

Herder Benjámín halála után (1864) egyetlen fia, Herder Herman vette át a házat. Teljesen apja és nagyapja nyomdokain haladt. Megalapítja a cég spanyol és angol-osztályát. Mikor a híres Willman Ottó leányát elveszi, főképp a pedagógiára fordítja gondját. Így készül apósa és annak hírneves pedagógus-barátja Knecht püspök szerkesztésében a hatalmas pedagógiai enciklopédia, mely páratlan a maga nemében.

A Herder-cég a theologia, a történelem, az irodalom, a bölcsészet, a jog- és társadalomtudományok, a természettudományok, a zene és esztétika köréből merített tárgyakkal foglalkozik. Csak a legnevezetesebb kiadásai közül a következőket említjük fel: Hergenröther bíboros itt adta ki alapvető 4 kötetes egyháztörténelmi kézikönyvét, Steinhuber bíboros pedig a római német-magyar intézet történetét. Herdernél jelent meg Ehrle bíboros legtöbb munkája; Hefele-Hergenröther 9 folio-kötetes története a zsinatokról; Keppler püspök gyönyörű munkái: Keleti utazások; A művészet és az élet; beszédei; Több örömet stb. Különösen kiemelendő Ehses nagy munkája, a „Concilium Tridentinum”, melyet a Görres tud. társulat megbízásából írt és amelynek tervbevett 12 folió-kötetéből eddig napvilágot látott az I., II., IV., V., VIII. és X. kötet.

A németek egyik legnépszerűbb írója, a freiburgi Alban Stolz rengeteg számú műveit mind Herder adta ki.

A jezsuiták legkiválóbb német írói kevés kivétellel Herdernél jelentették meg műveiket. Egyik leghíresebb írójuknak, Baumgartnernek 7 hatalmas kötetes világirodalomtörténete Herdernél látott napvilágot.

Híresek a Herder-féle apologetikus művek. Ilyen pld. a Hettinger-féle 5 kötetes „A kereszténység apologiája”, a „Timotheus” és a Hettinger-féle páratlan Dante — Divina Commedia — kommentár.

Janssen nagyírú történelmi munkáját a német népről (5 kötet) Herdernél adta ki. A híres Ludwig Pastor monumentális története a középkor pápáiról Herdernél jelenik meg. Ez a munka, mely a vatikáni titkos levéltár eddig meg nem jelent okiratait dolgozza fel, eddig 9 nagy kötetben fekszik előttünk és az objektív történetírásnak remeke. Grisar nagy archeologikus és történelmi munkáit is Herdernél nyomták.

A Herder-cég egyik legnagyobb munkája, a Wilpert-féle katakomba-táblák és az azokat magyarázó kötetek, Wilpert minden egyéb, Herdernél napvilágot látott mélyen szántó munkája ez összefoglaló munka mellett eltölpül. Ez a munka messze túlszárnyalja mindazt, amit a ker. archeologia e téren napjainkig alkotott. Érdemei: hogy a katakombák freskóinak jelenlegi állapotáról tökéletes képet nyújt és azok legtöbbjét színes másolatokban oly hűséggel mutatja be, hogy jobbat a modern

könyvnyomda technikája még nem alkotott. E munkával Wilpert és Herder megmentették és mindenkinek megközelíthetővé tették a ker. régészet legnagyobb kincseit. Ez a hatalmas munka különben (a békében is!) csak a legnagyobb mecénások páratlan bőkezősége mellett láthatott napvilágot. XIII. Leó, II. Vilmos német császár, a német nagykövetség, Kopp bíboros, a Görres-társaság egész vagyont költöttek a munkára. Wilpert és Herder folytatják most is a megkezdett munkát, mely vete- kedik Egyptom elsárgult papirusztekercseivel és a paleontologia szédítő vívmányaival.

Mikor a mostani pápa, XI. Pius, még vatikáni könyvtári igazgató volt, remek kritikát írt Wilpert munkájáról. Kritikájában gyönyörű emléket állított a jubiláló Herder-cégnek is!

Dr. Hirschler József.

Moldvai csángók legrégebb írott nyelvemléke. A moldvai csángók legrégebb írott nyelvemléke az a levél, amelyet Radu Mihnea¹ moldvai fejedelem küldött Jași-ből 1623 dec. 16-iki kelettel vargyasi Dániel Mihály háromszéki főkirálybírónak, „jóakaró barátjának” („amico nobis benevolo”). E levél — habár nyomtatásban is megjelent² — mindeddig elkerülte szaktudó- saink figyelmét.

A megszólítás s a címzés latinul van írva, de maga a levél magyarul, a moldvai csángó-magyarország ismeretes nyelvi sajátásaival. Tartalma: különböző hírek a lengyelekről, kozá- kokról s a tatárokról, melyek érdeklik a jó szomszédot s ame- lyekért cserébe hasonlókat vár.

A román történelmet érintő ezen apróbb adatok mellett érdekes fényt vet e levél a magyar—román érintkezések törté- netére is; keltezésével pedig kiigazíthatjuk Nagy Ivánnak Bőjthyre támaszkodó azt az adatát, hogy vargyasi Dániel Mihály „már 1625-ben Háromszék főkirálybírója.”³

E levelet, amint a szerkesztőség is jelezte, a fejedelem csángó diákja vagy titkára írhatta. Nem állhat meg azonban az, amit Erdy János nyomán, a román fejedelmek Jó címéről írt.

Dr. Bitay Árpád.

¹ Radu Mihnea (élt 1584—1626), tanult görög-olasz műveltségű fejede- lem volt, aki a híres Athos hegyi kolostorokban s anyai rokonságánál Velence vidékén nevelkedett.

² Radul moldvaországi vajda magyar levele (Bónis — Pogány Karolina gyűjteményéből) e című műben: Magyarország és Erdély képekben II. kötet. Pest 1854, 128 s köv. (Kiadják és szerkesztik Kubinyi Ferenc és Vahot Imre), A 150—151 oldalon érdekes adatokat kapunk arról, hogy védekeztek (1717) a máramarosiak a tatárok ellen s milyen hadi csellel verték meg őket „Sandru Lupej borsai pap” vezetése alatt.

³ Nagy Iván, Magyarország családai, III. 231—232.

HIBAIGAZITÁS:

Folyóiratunk jelen füzetének belső CÍMLAPIJÁN „5. SZÁM” HELYETT „5.—6. SZÁM” OLVASANDÓ, ÚGY, AMINT AZ A KÜLSŐ BORÍTÉKON IS VAN.

A 161. LAPON ALULRÓL 4. SORBAN ÉS 163. LAPON FELÜLRŐL 17. SORBAN ERNŐ HELYETT *ERNA* ÉS AZ UTÓBBI HELYEN HÜVÖS HELYETT *HAVAS* OLVASANDÓ; A 164. LAPON CARBUL HELYETT *SORBUL*.

ÚJ KÖNYVEK.

A 25 éves Legényegylet. A Kath. Legényegylet jubileumán elmondta *Gálffy Sándor*. Oradea-Mare—Nagyvárad, 1924., 16 l. Szent László Nyomda R.-T. — 5— L.

Dr. Cherestiesiu Victor és Déri Gyula, Vezérkönyv a román nyelv tanításához. A nem román tannyelvű elemi iskolák tanítói számára. Kézirat gyanánt. Cluj, 1924. 160 l. „Corvin” könyvnyomda.

Gyárfás Elemér, Románia hitelszervezetei s az erdélyi magyar pénzüzetek. Lugos, 1924, 126 l. Husvéth és Hoffer könyvnyomdája. — 40— L.

Dr. György Lajos, Magyar elemek a román irodalmakban. Cluj—Kolozsvár, 1924. 14 l. Szent Bonaventura Könyvnyomda (Különlenyomat *A Hirnök* 1924. évi 7. számából).

Hajnal László, Ilyen vagyok! Versek. Cluj—Kolozsvár, 1924. 94 l. Szilágyi Ferenc grafikai vállalat kiadása. „Corvin” nyomda. — 80— L.

Dr. Hirschler József, Aquinói Szent Tamás. Jubiláris gondolatok. Cluj—Kolozsvár, 1924. 12 l. Minerva R.-T. (Különlenyomat az *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924. évi 3—4 füzetéből.)

Imre Sándor, dr. Janovics Jenő és a színház. Cluj—Kolozsvár, 1924. 254 l. Az Erdélyi és Bánáti Színészegyesület kiadványa. Sonnenfeld Adolf Részv. Társ. Oradea-Mare—Nagyvárad. 160— Lei.

Imre Sándor, dr. Janovics Jenő harmincéves színészi és huszonkétéves igazgatói jubileuma. Összeállította *Imre Sándor* Cluj—Kolozsvár, 1924. 72 l. Sonnenfeld Adolf Részvény Társ. Oradea-Mare—Nagyvárad. — 50— L.

Déry Tibor, A Kriska. Regény. Arad, 1924. 74 l. „Agronomiai” nyomda. — 50— L.

Junger Sándor, A megalkuvásnak a küszöbén. Versek. Petroșeni, 1924. 16 l. Tip. Sindicatelor Naționale Române.

Magyar Lakodalom (Vöfélykönyv). Összeállította *dr. Csúry Bálint*. Cluj—Kolozsvár, 1924. 58 l. Minerva R.-T. („Magyar Nép” könyvtára. Szerk. Gyallay Domokos. 3. sz.) — 8— L.

Méir Ááron Goldschmit, Egy zsidósors. Regény három kötetben. *Gizkalay János* fordítása. Cluj, 1954. 149, 179 137 l. Kadima kiadása.

Nyirő József, Jézusfaragó ember. H. n. (Kolozsvár), 1924. 165 l. Minerva R.-T. — 60— L.

Pakocs Károly, Forró szavak. Versek. Satu-Mare, 1924. 96 l. Simon és Vescan könyvnyomdája (Corvin Könyvtár). — 30— Lei.

Dr. Somogyi Gyula, Tanulmányok és egyéb művek (1884—1924). Arad, 1924. 112 l. Corvin könyvnyomda Arad.

Rass Károly, Erdélyi iskoláztatás és tudományosság a középkorban. Cluj—Kolozsvár, 1924. 46 l. Szent Bonaventura könyvnyomda. (Különlenyomat *A Hirnök*-ből).

Szombati Szabó István: Lavinák éneke. Versek. Lugoj—Lugos, 1924. 69 l. Szerző kiadása.

Xántusné Paull Aranka, A világrészek rövid földrajza. Középiszólak számára Cluj—Kolozsvár, 1924. 110 l. Minerva R.-T. — 25— L.

Dr. Karácsonyi János, A székelyek ősei és a székely magyarok. Történeti értekezés. Szerző kiadása. Cluj—Kolozsvár, 1924. 28 l. Szent Bonaventura könyvnyomda. (Különlenyomat *A Hirnök*-ből). — 5— L.

Kellermann, Schwedenklee utolsó szerelme. Regény. Fordította *Szederkényi Anna*. Brassó, 1924. 159 l. Brassói Lapok kiadása. — 45— Lei.

Kováts S. János, Román nyelvgyakorló-könyv. A magyar tannyelvű elemi iskolák számára szerkesztette *Kováts S. János*. Első rész. Cluj—Kolozsvár, 1924. 79 l. Minerva R.-T. — 16— L.

Köszöntő Könyv. Húsvéti (öntöző-versek), karácsonyi, újévi, névnapi és más alkalmi köszöntők. Kiadja *Veress Miklós*. Cluj—Kolozsvár é. sz. (1924). 29 l. Minerva Részvény Társ. Cluj. — 7— L.

Leblanc, Maurice, Nyolcat üt az óra. Arséne Lupin rendkívüli kalandjai. Fordította *Sztrókay Kálmán*. Brassó, 1924. 215 l. Brassói Lapok kiadása. — 60— L.

Leblanc, Maurice, Az úri betörő. Arséne Lupin rendkívüli kaladjai Fordította *Kálmán Andor*. Brassó, 1924. 139 l. Brassói Lapok kiadása. — 50— L.

Dr. Gy. L.